

→ **Dẫn nhập ngắn về khoa học**

TÂM LÝ HỌC TIỀN HÓA

Minh họa sinh động bằng tranh

Dylan Evans & Oscar Zarate

Nguyễn Quỳnh Hoa *dịch*

**NHÀ XUẤT BẢN
DÂN TRÍ**

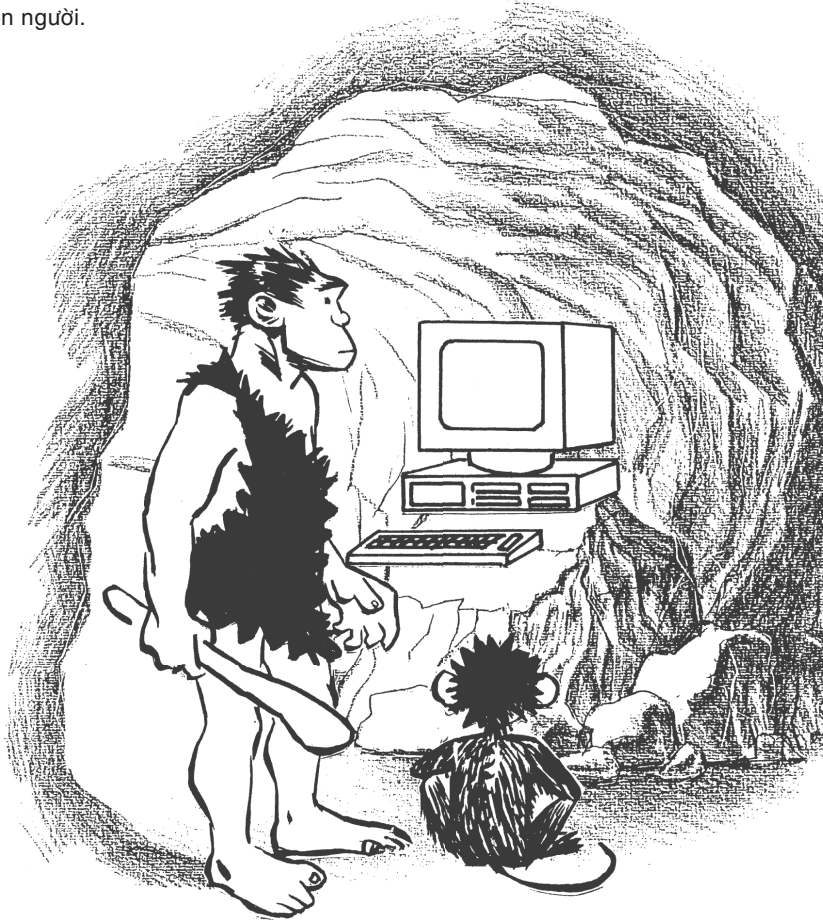
ets

Education
Technology
Science

Tâm lý học tiến hóa là gì

Tâm lý học tiến hóa là sự kết hợp của hai ngành khoa học, **sinh học tiến hóa** và **tâm lý học nhận thức**. Hai ngành khoa học này như hai mảnh ghép vậy. Chúng ta cần cả hai nếu muốn hiểu về hành vi của con người.

Ta sẽ bắt đầu bằng việc xem xét riêng rẽ từng ngành. Sau đó, ta sẽ thấy cách chúng ghép với nhau để tạo ra ngành tâm lý học tiến hóa nhằm có được bản miêu tả khoa học hoàn chỉnh về bản chất con người.

Tâm lý học nhận thức

Tâm lý học nhận thức là học thuyết về tâm trí mạnh nhất từng được phát triển. Bộ môn này đã chuyển hóa ngành tâm lý từ một tập hợp các ý tưởng mơ hồ thành một ngành khoa học thực thụ. Nó chứa đựng hai quan điểm chính.

(1)

Hành động được quyết định bởi các quá trình tâm lý.

(2)

Tâm trí là một cái máy tính.

Hãy cùng xem xét tường tận hai quan điểm này.

Hành động được quyết định bởi các quá trình tâm lý

Tâm lý học là ngành khoa học về hành vi con người. Bộ môn này cố gắng giải thích vì sao con người lại hành động như vậy.

Chúng ta đều là những nhà tâm lý học nghiệp dư. Ta liên tục đưa ra những lý giải cho những hành động của mình và người khác. Chẳng hạn, khi thấy Jim cầm ô trước khi ra khỏi nhà, tôi có thể giải thích hành động này như sau.

JIM NGHĨ TRỜI SẮP MƯA, VÀ ANH ẤY KHÔNG MUỐN BỊ ƯỚT.

CÁCH NÀY GỌI LÀ LÝ GIẢI TÂM LÝ VÌ NÓ ĐỂ CẬP ĐẾN CÁC QUÁ TRÌNH TÂM LÝ NHƯ NIỀM TIN VÀ MONG MUỐN.

Khi nói “Jim *nghĩ* trời sắp mưa”, chúng ta đang nói Jim có một *niềm tin* rõ ràng. Khi nói “Jim *không muốn* bị ướt”, chúng ta đang nói Jim có một *mong muốn* rõ ràng.

Tâm lý học hành vi

Khi giải thích các hành động bằng việc liên hệ đến niềm tin và mong muốn, chúng ta đang khẳng định rằng các quá trình tâm lý đó là *nguyên nhân* của hành động. Cách giải thích hành động theo niềm tin và mong muốn thường gặp đến nỗi các nhà triết học gọi đó là “tâm lý học thường thức” hoặc “tâm lý học bình dân”. Tâm lý học bình dân đã tồn tại từ hàng nghìn năm trước.

Những năm 1920, một số nhà tâm lý học tuyên bố rằng tâm lý học bình dân không có tính khoa học. **J. B. Watson** (1878-1958) và **B. F. Skinner** (1904-1990) cho rằng niềm tin, mong muốn và các quá trình tâm lý khác không có thật. Họ nghĩ rằng chỉ khi không nói về các “thực thể hư cấu” đó thì tâm lý học mới trở thành một ngành khoa học thực thụ.

Quan điểm trên gọi là Thuyết hành vi. Từ những năm 1920 đến những năm 1960, hầu hết các nhà tâm lý học đều là nhà Hành vi học. Trong suốt khoảng thời gian đó, phần lớn các nhà tâm lý học đều chối bỏ sự hiện diện của “tâm trí”.

Trong những năm 1960, các nhà tâm lý học bắt đầu phản đối Thuyết hành vi vì hai nguyên nhân chính. Về mặt logic, các nhà triết học nhận ra họ không thể gạt bỏ niềm tin và mong muốn khi lý giải về hành vi của con người. Mặt khác, sự phát triển của máy tính và công việc trong ngành trí tuệ nhân tạo đã cung cấp phương pháp thử nghiệm và phân tích nghiên cứu của những người theo Thuyết hành vi.

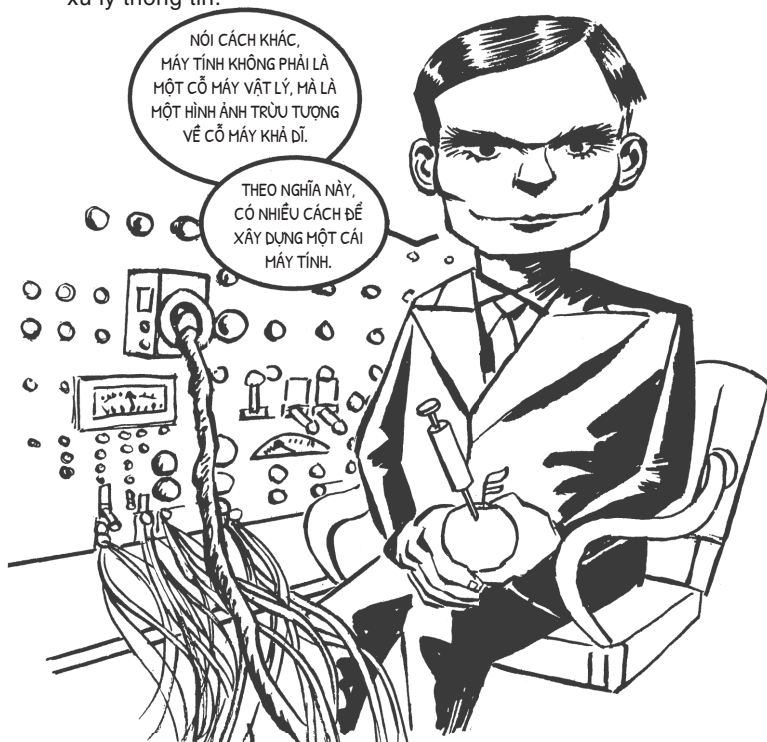
Cùng với việc loại bỏ Thuyết hành vi, các nhà khoa học lại có thể bàn luận về “tâm trí”.

Theo ý này, tâm lý học nhận thức có vô số điểm chung với tâm lý học bình dân. Cũng như tâm lý học bình dân, tâm lý học nhận thức đề cập tới các quá trình tâm lý khi giải thích các hành động. Tuy nhiên, khác với tâm lý học bình dân, các quá trình tâm lý được xác định rõ trong tâm lý học nhận thức – chúng là *các tính toán*. Điều này đưa chúng ta đến với ý tưởng chính thứ hai của tâm lý học nhận thức.

Tâm trí là một cái máy tính

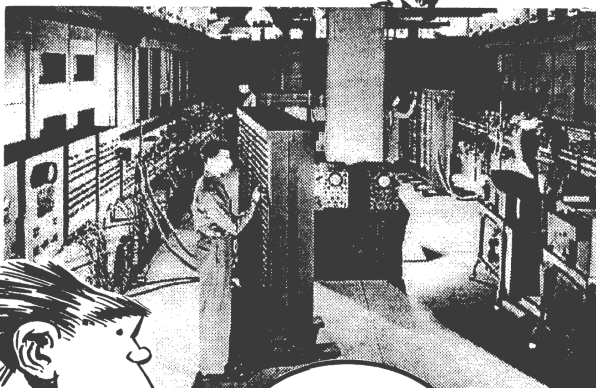
Bộ não là một chương trình máy tính, là tiên đề chính thứ hai của tâm lý học nhận thức. Tuy nhiên, các nhà tâm lý học nhận thức có dụng ý khi dùng từ “máy tính”. Dựa trên nghiên cứu tiên phong của nhà toán học người Anh **Alan Turing** (1912-1954), các nhà tâm lý học nhận thức định nghĩa máy tính là một tập hợp các hoạt động để xử lý thông tin.

Thông tin có thể được xử lý như nhau bởi các loại máy vật lý khác nhau. Trong trường hợp này, dù được thiết kế khác nhau, chúng cũng chỉ là một kiểu máy tính mà thôi.

Vì vậy, máy tính không phải là phần cứng, mà là phần mềm. Phần tinh túy của máy tính không nằm ở vật liệu chế tạo, mà là các chương trình nó vận hành. Chẳng hạn, muốn chạy chương trình như trò chơi điện tử, bạn cần máy tính. Nhưng chương trình này có thể chạy trên các loại máy khác nhau.

CÁC CỔ MÁY KHÁC
NHAU VỀ HÌNH DẠNG, NHUNG
BIỂU HIỆN GIỐNG NHAU
KHI ĐƯỢC CÀI CÙNG MỘT
CHƯƠNG TRÌNH.

CHƯƠNG TRÌNH
CHÍNH LÀ ĐIỂM CỐT LÕI CHỨ
KHÔNG PHẢI VẬT LIỆU LÀM
NÊN CỔ MÁY.

Vậy nên, với tâm lý học nhận thức, tâm trí là một dạng **phần mềm** vô cùng phức tạp. Các nhà tâm lý học hành vi có thể mô tả chương trình này theo ngôn ngữ xử lý thông tin mà không cần phải mô tả các chi tiết của bộ não. Bộ não chỉ là cỗ máy vật lý để chạy chương trình tâm trí. Bộ não là phần cứng, còn tâm trí là phần mềm.

Các phép ẩn dụ của tâm trí

Nhiều người cho rằng so sánh tâm trí với loại công nghệ tối tân nhất giúp họ tìm hiểu về nó. Trong vài trăm năm gần đây, tâm trí lần lượt được mô tả là đồng hồ treo tường, đồng hồ đeo tay, hệ thống điện tín, và nhiều thứ khác nữa. Vào cuối thế kỷ thứ 19, **Sigmund Freud** (1856-1939) mượn các phát triển về thủy lực học đương thời để so sánh tâm trí với hệ thống kênh mương và đường dẫn nước.

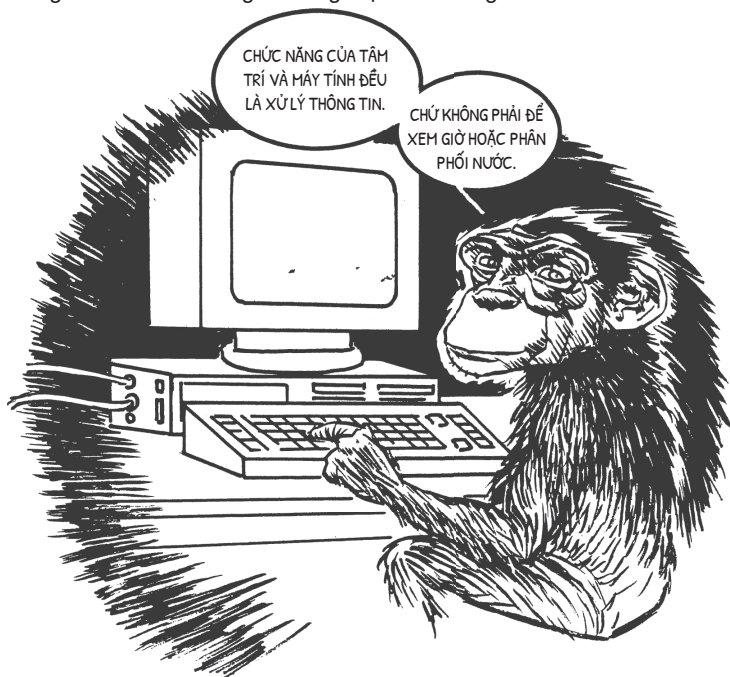

Vấn đề là, các so sánh đó chỉ đơn thuần là những ẩn dụ khác lạ. Vì ta không thể thử nghiệm các phán đoán từ những ẩn dụ đó, chúng không có ích trong việc thúc đẩy hiểu biết về tâm trí.

Mô hình có thể thử nghiệm

Tất cả đã thay đổi khi tâm lý học nhận thức ra đời. Việc so sánh tâm trí với máy tính không còn giống các phép loại suy kỹ thuật trước đây, vì ngôn ngữ chuẩn xác của quá trình xử lý thông tin đã cho phép tạo lập **các giả thuyết có thể thử nghiệm** về tâm trí một cách rõ ràng.

Ngoài ra, tâm trí tương đồng với máy tính nhiều hơn đồng hồ hay hệ thống dẫn nước vì chúng có cùng một chức năng.

Vì vậy, không như các so sánh trước đây, thuyết tính toán của tâm trí có thể được hiểu theo đúng nghĩa đen; tâm trí không chỉ *giống*, mà *chính là* một máy tính.

Điều này kết luận ngắn gọn về khoa học nhận thức. Bây giờ, chúng ta sẽ nghiên cứu mảnh ghép còn lại của câu đố: **sinh học tiến hóa**.